

Terminas kontekste (žodžių junginio lygmuo)

ASTA MITKEVIČIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

ESMINIAI ŽODŽIAI: terminas, kontekstas, žodžių junginys, tekstynas, mokslo kalba, semantiniai santykiai

IVADINĖS PASTABOS

Terminas yra ne tik pagrindinis terminologijos terminas, bet ir meta-kalbos vienetas. Jei *terminą* laikysime kalbotyros terminu, jo vartojimą kitų mokslų kalboje galima suprasti kaip metakalbinį komentarą¹. Kuo dar išsiskiria termino *terminas* vartoseną?

Šio straipsnio objektas – terminologijos terminas *terminas* kontekste. Kontekstą galima suvokti įvairiai, siauriau ar plačiau. Pavyzdžiui, žodžio (šiuo atveju *termino*) kontekstas gali būti žodžių junginys ir sakiny (Vas- kelienė 2007: 89). Straipsnyje tiriama *termino* vartoseną žodžių junginio lygmeniu, t. y. nagrinėjami *termino* sintagminiai santykiai. Analizuojama žodžių junginių su terminu *terminas* semantika. Nustatomi junginių, į kuriuos įeina šis terminas, semantiniai tipai, pagrindiniai jo vartosenos modeliai. Tokiu būdu aiškinamasi, kurie sąvokos „terminas“ požymiai ir ypatybės kontekste yra eksplicitiniai. Tai šio straipsnio tikslas.

Pagrindinis šaltinis

Medžiaga tyrimui rinkta iš Lietuvių mokslo kalbos tekstyno² (Corpus Academicum Lithuanicum – CorALit, prieiga per internetą <http://coralit.lt>), sudaryto Vilniaus universitete. Tai specialusis sinchroninis rašytinės lietuvių mokslo kalbos tekstynas. Tekstynas apima visų sričių – humanitarinių, socialinių, fizinių, biomedicinos ir technologijos mokslų – tekstus

¹ Metalingvistiniai vienetai išsamiai išanalizuoti Kazimiero Župerkos monografijoje (2012). K. Župerka kalbotyros terminus priskiria prie metakalbinių žodyno vienetų.

² Iš viešai prieinamo internetinio varianto.

(rengėjų skirstyta vadovaujantis Mokslo sričių klasifikatoriumi, patvirtintu Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2007 m. gruodžio 18 d. įsakymu Nr. ISAK-2418). Kaip teigia tekstyno rengėjai, dabar jį sudaro apie 9 milijonai žodžių. Tekstyno interneto svetainėje nurodytas toks kaupiamų tekstų tipų sąrašas: monografija, vadovėlis, mokomoji knyga, metodinė priemonė; straipsnis; apžvalga; recenzija; pranešimo tezės; kronikos; pratarinė (žurnalo / rinkinio); profesinė informacija; mokslinė ataskaita; daktaro disertacijos santrauka (kiek platesnis sąrašas pateiktas Usonienė et al. 2008: 106). Tad galima manyti, kad mokslo kalbą teksty- ne reprezentuoja įvairių tipų tekstai (plačiau apie Lietuvių mokslo kalbos tekstyną žr. <http://coralit.lt>; Usonienė et al. 2008).

Tyrimui pasirinktas mokslo kalbos tekstynas todėl, kad realioji terminų vartoseną tirtina būtent moksliniuose tekstuose (kas kita, jei tyrimo objektas būtų terminų determinologizacija)³. Šiame straipsnyje aprašoma terminologijos termino *terminas* vartoseną mokslo tekstuose. Tekstynas atspindi dabartinę lietuvių mokslo kalbą – jį sudaro 1999–2009 m. publikuoti tekstai.

Medžiagos atranka ir tyrimo eiga

Visų pirma tekстыne surasti visi žodžio *terminas* pavartojimo atvejai. Tada, peržvelgus kontekstą, nustatytos žodžio *terminas* reikšmės ir atmes- tos tos konkordanso eilutės, kuriose *terminas* vartojamas kitomis – šiam tyrimui neaktualiomis – reikšmėmis⁴. Reikia pasakyti, kad *terminas* rūpi- ma reikšme tiriamame mokslo kalbos tekстыne yra dažniausias (447 lemos pavartojimai; sudaro 87 proc. visų atvejų). Šia reikšme jis vartojamas visų penkių minėtų mokslų kryptų tekstuose.

Reikšmės atžvilgiu tyrimui tinkamos konkordanso eilutės grupuotos pagal tai, į kokius junginius (subjektinius, objektinius, atributinius, aplin- kybinius, predikatyvų) *terminas* įeina. Semantiniai junginių tipai išskiria- mi remiantis Vito Labučio *Lietuvių kalbos sintaksėje* (1998) pateikta žodžių junginių klasifikacija⁵. *Terminas* toje pačioje eilutėje dažnai priklauso ne

³ Kalbotyros terminų, įskaitant ir termino *terminas*, vartoseną publicistikoje yra tyręs K. Župerka (žr. Žu- perka 2000). Jis nustatė, kad *terminas* publicistikoje vartojamas „tikslia terminine reikšme“ (Župerka 2000: 177).

⁴ Pavyzdžiui: „Sutarties šalis neturėjo vykdyti sutarties po nustatyto jos termino, jeigu dėl pavėluoto vykdymo nebuvo galima pasiekti tikslo, dėl kurio sutartis buvo sudaryta.“; „Užduoties kontekstui galima priskirti scenarijus, rėmus, schemas, užduoties formulavimą teigiamais ir neigiamais terminais ir t. t.“.

⁵ Sujungiamuoju ryšiu susietos žodžių formos, remiantis V. Labučiu (1998), junginiais nelaikomos.

vienam junginiui, pavyzdžiui, tuo pačiu metu įeina ne tik į objektinius, bet ir į atributinius junginius⁶. Esama sakinių, kuriuose *terminas* pavartotas ne vieną kartą. Dėl to tie patys sakiniai (imama po vieną sakinį iš kiekvienos konkordanso eilutės, nors renkant duomenis pasirinkta didžiausia galima konkordanso eilutės apimtis – 300 spaudos ženklų) klasifikacijoje atsiduria keliose vietose. Suvaldyti duomenis padėjo *MS Excel* skaičiuoklės lentelė. Pasirinktas tik kokybinis, o ne kiekybinis termino *terminas* vartosenos tyrimas.

Iš karto galima pabrėžti, kad semantikos tyrimuose sunku išvengti subjektyvumo. Junginius su terminu *terminas* pagal reikšmę taip pat galima klasifikuoti nevienodai. Kai kas čia traktuojama ir skirstoma kiek kitaip nei įprasta gramatikos tyrimuose. Pavyzdžiui, terminologijos kontekste tokie gramatiškai skirtingi junginiai kaip *angliškas terminas* (nusakomasis junginys) ir *anglų kalbos terminas* (priklausymo junginys) pagal reikšmę atsiduria toje pačioje grupėje. Reikšmę padeda nustatyti transformacijos ir substitucijos metodai.

Prieš pradėdant kalbėti apie terminą *terminas* tekstyne, tikslinga trumpai aptarti šio žodžio vartosenos pavyzdžius leksikografijoje.

Žodžio *terminas* vartosenos pavyzdžiai vienakalbėje leksikografijoje

Žodis *terminas* pagal *Lietuvių kalbos žodyną* (LKŽe) turi tris reikšmes: „1. tiksliai kurią nors mokslo, technikos, meno sąvoką reiškiantis žodis ar junginys; 2. silogizmo prielaidos elementas; 3. nustatytas laikas.“ *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* (DŽ₆) pirmoji reikšmė turi pažymą *lingv.* ir yra nusakyta kiek plačiau – „tiksliai kurią nors mokslo, technikos, meno, religijos ar kitos srities sąvoką reiškiantis žodis ar žodžių junginys“⁷.

Žodynų pateiktas reikšmes iliustruojantys sakiniai yra laikomi mikrokontekstu (žr. Vaskelienė 2007: 81). Iš LKŽe *termino* (čia ir toliau turima omenyje tik pirmoji jo reikšmė, t. y. terminologijos terminas) vartosenos

⁶ Sudėtiniai žodžių junginiai ir žodžių junginių grandinės (jų sampratos kalbotyroje paliekamos nuošaly), kur įmanoma semantiškai, skaidomi į vientisinius junginius. Išplėstiniai postpoziciniai pažyminiai, remiantis atributinių junginių tyrėjos Laimutės Bučienės (Bunevičiūtės) darbais, nelaikomi žodžių junginio dalimi – vienas iš svarbiausių žodžių junginio bruožų yra jo, kaip sintagminio vieneto, vientisumas, o išplėstinių postpozicinių pažyminių atveju intonacija tą vientisumą padalija (Bučienė 1998: 31).

⁷ Kalbotyros termino *terminas* apibrėžtis žodynuose ir lingvistinėje bei terminologinėje literatūroje yra apžvelgusi Regina Kvašytė (žr. Kvašytė 2013).

pavyzdžių ir LKŽe papildymų kartotekos (žr. LKIIS, taip pat raštija.lt) matyti, kad *terminas* priklauso:

- 1) atributiniams junginiams;
- 2) objektiniams junginiams;
- 3) subjektiniams junginiams.

1) Atributiniuose junginiuose *terminas* yra arba pagrindinis dėmuo (a), arba priklausomasis (b). Pirmuoju atveju atributu įvardijama dalykinė sritis ar tema – *technikos terminas, kalbos mokslo terminai, giminystės terminai; krikščionybės terminai, šeimos terminai*, pasakomas termino vardas – *etikos terminas; baltų terminas, humanizmo terminas*, su veiksmu susijusi ypatybė (kartu ir autoriaus nuoroda, vertinimas ar vieta) – *jo sukurti [kalbos mokslo] terminai, iš kitų kalbų skolinti terminai, savotiškai susikurti terminai*, laikas – *nauji terminai*, vieta – *tarptautiniai, arba internacionaliniai, terminai* (žr. 1.1.10), su reikšme susijusi ypatybė – *šios prasmės [humanizmo] terminas*. Apibendrintai tai galima pavaizduoti:

- (a) SRITIS / TEMA *terminas*, VARDAS *terminas*⁸, VEIKSMAS (+ AUTORIUS, VERTINIMAS, VIETA) *terminas*, LAIKAS *terminas*, VIETA *terminas*, REIKŠMĖ *terminas*.
- (b) Tokiuose junginiuose kaip *terminų žodynas, terminas Baltarusia* ir kt. *terminas* yra priklausomasis dėmuo. Žodyną galima suvokti kaip talpyklą (žr. 1.2.4).

Išsiskiria LKŽ papildymų kartotekos kortelėse pateiktų pavyzdžių junginiai *terminas Baltarusia, terminas Vilniaus kraštas* (šaltinis – 1993 m. Zigmo Zinkevičiaus monografija *Rytų Lietuva praeityje ir dabar*), iš kurių matyti, kad terminais yra laikomi ir vietovardžiai. Apibendrintai tokią vartoseną galima pavaizduoti kaip *terminas VIETOVARDIS*. Kyla klausimas, ar čia *terminas* vartojamas determinologizuota, ar praplėsta reikšme. Terminas yra sąvokos pavadinimas, o tradiciškai lietuvių kalbotyroje manoma, kad vietovardžiai nereiškia sąvokų (žr. termino *toponimai* straipsnį LKE). Kaip vaizdingai teigia Kazimieras Gaivenis, „determinizacija – terminų virtimas paprastais žodžiais – pasižymi tuo, kad determinizavęsis terminas neišnyksta, bet tik išleidžia naują atžalą (paprastą žodį) kitoje vartosenos srityje“ (Gaivenis 2014: 242). K. Gaivenis ten pat mini dvi determinologizacijos

⁸ Modelių VARDAS *terminas* ir SRITIS / TEMA *terminas* junginių raiška gali sutapti, tokiems junginiams būdingas nevienareikšmiškumas, plg. *etikos terminas* – **terminas* yra etika, **terminas* priklauso etikai.

sąlygas: 1) terminas turi būti plačiai paplitęs ir žinomas ne tik specialistams; 2) kai kurios termino ir determinologizuoto žodžio semos turi sutapti. Abi sąlygas terminologijos terminas *terminas* ir *terminas* kaip vietovardžio pavadinimas atitinka. Abiem vartosenos atvejais tinka apibendrinimas *terminas* VARDAS. Tačiau kyla kitas klausimas – ar *terminas* junginyje su vietovardžio pavadinimu tikrai yra paprastas žodis, ar visgi išlieka terminas (tik kitos reikšmės). Beje, tikriniai žodžiai ISO terminologijos standartuose laikomi terminologijos darbo objektais kaip viena iš žymiklių rūšių. Jie apibrėžiami kaip žodiniai vienetinių sąvokų žymikliai, atibojami nuo terminų kaip bendrinių sąvokų pavadinimų (žr. ISO 1087-1:2000)⁹.

2) Objektiniuose junginiuose *terminas* yra objektas: *pavartojo terminą, daugelis terminų, dauguma terminų; randame terminų, terminą išpopuliarino* (2 pavyzdžiai). Taigi terminai gali būti vartojami, randami, išpopuliarinami, taip pat sudaro tam tikrą kiekybę.

3) Subjektiniuose junginiuose *terminas* yra subjektas: *terminai įvairuoja ir yra vėlesnės kilmės; terminai daro jį itin sunkiai prieinamą autorių, sudaro seniausią lietuvių kalbos slavizmų sluoksnį terminai*.

TERMINAS LIETUVIŲ MOKSLO KALBOS TEKSTYNE

1. *Terminas* atributiniuose junginiuose

Terminas tiriamojoje medžiagoje dažnai sudaro atributinius junginius su konkrečiais terminais, o tuose junginiuose jis yra arba pagrindinis dėmuo (a), arba priklausomasis (b), pvz.: a) *atskirties terminas*, „*evakuacijos*“ *terminas*, *pirmosios materijos terminas*, *šlapimo takų infekcijos terminas* (apibendrintai – X *terminas*); b) *terminas kolekcija*, *terminas spaudimo grupės*, *terminas „tercinė izomelija“*, *terminas „fishery“* (apibendrintai – *terminas* X) ir kt. Pirmosios grupės (a) pavyzdžiuose terminas apibūdinamas pagal vardą (X), o antrosios grupės pavyzdžiuose terminas yra antraeilis konkretaus termino (X) pavadinimas. Abiem atvejais X yra konkretus terminas, apibendrintai – vardas (a) VARDAS *terminas*, b) *terminas* VARDAS. Pirmosios grupės junginių priklausomasis dėmuo išreikštas vardo kilmininku, pvz.:

⁹ Dar galima prisiminti, kad Jonas Klimavičius yra rašęs, kad „lietuviškai terminas „žodžio“ reikšmė pasitaiko tik kaip vertimo klaida“ (Klimavičius 2002: 132).

- (1) „Integracijos“ terminas išreiškia galimą treją šio proceso suvokimą: integracija kaip pasirengimas, kaip betarpiškas vienijimosi procesas nugalint kliūtis ir siekiant tikslų ir integracija kaip tam tikras pasiektas būvis (Taljūnaitė 2005).“
- (2) „Matematinėje statistikoje vietoj populiacijos termino¹⁰ dažnai vartojamas generalinės visumos terminas, o populiacijos nariai kartais vadinami objektais arba elementais.“
- (3) „Vėliau logistikos terminas vartotas įvairiose veiklos srityse, vis dėlto dažniausiai – karo ir transporto.“
- (4) „Pastaraisiais atvejais eseistiškumo sąvoka vartojama prasilenkiant su žanro konvencijomis, todėl šiame straipsnyje, kuriame kalbama tik apie eseistinio mąstymo apraiškas, bus vartojami eseizacijos ir eseizmo terminai.“

Antrosios grupės (b) junginiai yra vadinamieji antraeilio pavadinimo atributiniai junginiai (plačiau žr. Bunevičiūtė-Bučienė 2001). *Terminas* juose yra apozicija (sakinio lygmenyje tai priedėlis), o semantinis tokių junginių santykis – apibūdinimas pagal daikto klasę¹¹. Tokiais atvejais pasakoma, kad konkretus kalbos vienetas yra terminas, t. y. priklauso terminų klasei. *Terminas* gali atstoti visą junginį. Kaip teigia L. Bučienė, „apozicija savo sintaksine funkcija dubliuoja pažymimąjį dėmenį, bet leksinės reikšmės atžvilgiu yra pajungta pažymimajam dėmeniui, nes iškelia jo tam tikrą požymį“ (Bunevičiūtė-Bučienė 2001: 10).

Žvelgiant pragmatiškai, atributas *terminas* pridedamas dėl to, kad taip lengviau į tekstą įtraukti konkretų sąvokos pavadinimą, pvz.:

- (5) „Šiame straipsnyje informacijos mokslų žiūros pagrindu analizuojant visuomeninių informacinių santykių teisinį reguliavimą sisteminančių teisės šakų apibrėžimus vartojamas terminas informacijos teisės tapatybė.“
- (6) „Taigi terminas „įvaizdis“ mokslinėje literatūroje vartojamas įvairiausia prasme.“
- (7) „Kadangi mes nagrinėjame istorines įrodymų sampratą ir sistemą, terminai „įrodymai“, „įrodymų rūšys“, „įrodymų sistema“, „įrodymų hierarchija“ vartojami turint omenyje būtent įrodymų formas (šaltinius, įrodymo priemonės).“

¹⁰ Tekstyne kursyvo nėra. Straipsnyje pavyzdžiai taip pat pateikiami be kursyvo, nes negalima tiksliai pasakyti, ar originaliame tekste terminai buvo juo išskirti. Pastebėtos korektūros klaidos ištaisomos. Visa kita – kaip tekstyne.

¹¹ Lietuvių sintaksėje panašūs junginiai interpretuojami ne visada vienodai. Senesniuose darbuose – LKG III, Vytauto Sirtauto ir Česio Grendos vadovėlyje – tikriniai vardai ir sutartiniai, simboliniai pavadinimai junginyje su jų klase nusakančiu daiktavardžiu laikomi priedėliais (LKG III 430; Sirtautas, Grenda 1988: 103). DLKG, V. Labutis, L. Bučienė tokius vardus ar pavadinimus junginyje traktuoja ne kaip pažyminius, o kaip pažymimuosius dėmenis, nes jie esą pirmaeiliai, esminiai (Labutis 1998: 332–333; Bunevičiūtė-Bučienė 2001: 13–14, dar žr. Mikulskas 2009: 109).

Tokia raiška pasitelkiama ypač tada, kai tekste reikia pasakyti tam tikrą ne lietuvių kalbos terminą, pvz.:

- (8) „Tarptautinėse jūrų bei žvejybos organizacijose, kuriose oficiali darbinė kalba yra anglų, kalbant apie žvejybą plačiąja prasme, yra vartojamas terminas „fishery“.“
- (9) „TS pirmą kartą aprašyta 1862 metais Von Recklinghauzeno (Von Recklinghausen), o terminą *sclerose tuberoze* pirmą kartą pavartojo prancūzų mokslininkas Burnevilis (Bourneville) [1-3].“
- (10) „Vieni autoriai juos, kaip ir terminą „self“, laiko sinonimais (Byrne, 1996; Hattie and Marsh, 1996), kiti teigia, kad savigarba yra savivaizdžio vertinamasis komponentas (Saigal et al., 2002) <...>.“

Neįprasta, kai ne lietuvių kalbos terminas (ar koks visai lietuvių kalboje neadaptuotas terminas) vartojamas prieš *terminą*. Tiriamojoje medžiagoje pasitaikė tik vienas toks atvejis:

- (11) „Archajiškiausi žaidimo kauliukai yra vadinamosios babbės (taip pat vartojami tali (lot.), knucklebones (angl.) ar ?¹² (rus.) terminai).“

Tiriamojoje medžiagoje paprastai kalbama ne apie terminus kaip tokius apskritai (nekalbininkams (ar neterminologams) paprastai nerūpi pati sąvoka „terminas“), o apie konkretų ar konkrečius terminus. Tad antraeilio pavadinimo atributiniai junginiai (*terminas rajonas*), galima manyti, pagal paskirtį tekste atitinka atributinius junginius su vardo kilmininku („*rajono terminas*). Apozicija gali pakeisti pažymimąjį žodį, todėl šiame straipsnyje tais atvejais, kai *terminas* eina konkretaus termino X priedėliu, būtent *terminas* laikomas antraeilio pavadinimo junginio atstovu ir tiriant platesnį tokio junginio kontekstą kalbama apie junginius su *terminu*, o ne junginius su X (*terminas* kartu su X laikomas vienu dėmeniu). Pavyzdžiui, remiantis 6-u pavyzdžiu čia teigiama, kad terminas vartojamas (ne įvaizdis vartojamas). Tokį sprendimą lėmė ir straipsnio objektas.

Jau vien kokio nors kalbos vieneto (konkretaus pavyzdžio) apibūdinimas *terminu* rodo, kad tas vienetas yra priskiriamas prie terminų kategorijos (plg. terminas *įvaizdis* ir žodis *įvaizdis*). *Terminas* tokiaime kontekste yra metakalbinis komentaras.

Iš šios grupės junginių išsiskiria junginiai *terminas Lietuva* / *Mažoji Lietuva* / *Vidurio Lietuva*, pavartoti humanitarinių mokslų tekstuose, pvz.:

¹² Kai kur tekstyne yra neatpažintų simbolių.

- (12) „Rėzos vartotas terminas Lietuva šiuolaikinės lietuvių istoriografijos kontekste atitinka terminą Mažoji Lietuva, tačiau tuo metu jis nebuvo vartojamas.“

Taigi LKŽ papildymų kartotekoje užfiksuotą tokią *terminas* vartoseną (*terminas* VIETOVARDIS) patvirtina ir tiriamas mokslo kalbos tekstynas.

1.1. *Terminas* – pagrindinis atributinių junginių dėmuo.

1.1.1. Kita aptartiesiems artima junginių su *terminu* grupė – tokie nurodomojo apibūdinimo atributiniai junginiai¹³ kaip *šis / tas / toks terminas* (apibendrintai NUORODA *terminas*). Juose konkretus terminas yra pakeistas substitutu¹⁴, plg. *šis / tas / toks terminas* ← *X* → *X terminas*, *terminas X*.

Terminų substitutai tokiuose junginiuose yra parodomieji (apibrėžiamieji) įvardžiai, o konkretūs terminai yra nurodyti tekste anksčiau arba jie pasakomi tame pačiame sakinyje (pirmasis atvejis dažnesnis), pvz.:

- (13) „Tai, kad baudžiamoji atsakomybė ir pati baudžiamoji teisė negali būti veiksminga netaikant už padarytas nusikalstamas veikas sankcijos, vartojant šį terminą plačiąja prasme, kurios materialioji išraiška yra kriminalinė baudmė, yra chrestomatinė tiesa.“
- (14) „Ypač daug dėmesio valdininkų retorikai skyrė Theodore’as R. Weeksas, kuris pastebėjo, kad buvo įprasta kalbėti apie „krašto rusinimą“ ir tas terminas nevartotas tuomet, kai buvo kalbama apie konkrečias tautines grupes.“
- (15) „Net pats Lietuvos didysis kunigaikštis Gediminas, kaip numanome skaitydami jo laiškus, buvo sumanus tarptautinių viešųjų ryšių specialistas, nors toks terminas Lietuvoje atsirado tik po kelių šimtmečių.“

Kitus nurodomojo apibūdinimo atributinius junginius sudaro *terminas* su neapibrėžiamaisiais įvardžiais: *kitas terminas*, *kai kurie terminai*, pvz.:

- (16) „Be to, tais atvejais, kai buvo kalbama apie tautinę politiką konkrečios nedominuojančios etninės grupės atžvilgiu, nerečiau nei terminas „rusinimas“ vartoti ir kiti terminai – „suartėjimas“, „suliejimas“, „asimiliacija“.“

Tiriamojoje medžiagoje paprastai jie nėra vieninteliai pažymimojo žodžio – *terminas* – atributai.

¹³ Nurodomojo apibūdinimo atributiniai junginiai – junginiai, kuriais apibendrintai, nekonkrečiai nurodant paminima daikto ypatybė (Bučienė 2012: 26).

¹⁴ *Substitutas, pakaitalas* – „kalbos elementas, pakeičiantis kitą atitinkamą elementą be įtakos turiniui. Substitutais laikomi, pavyzdžiui, įvardžiai, galintys tekste pakeisti daiktavardžius ar būdvardžius“ (KTŽ).

1.1.2. Terminologijoje teigiama, kad nėra terminų apskritai, yra konkrečių dalykinių sričių terminai. Todėl, savaime suprantama, kad prie terminų tekste nurodoma konkreti termino vartosenos sritis, mokslo šaka, teorija, koncepcija, tematika, vartosenos aplinka ar panašūs dalykai. Terminų požymis – priklausymas dalykinei sričiai, eksplacitiškai tekстыne išreiškiamas priklausymo atributiniais junginiais su *terminu*. Priklausomųjų dėmeniu eina daiktavardžio, kuris taip pat turi priklausomųjų dėmenų, kilmininkas (a), arba būdvardis (b), pvz.:

- a) (17) „Pats kalbėtojas gali nesuvokti, kokios konceptualiosios metaforos daro įtaką jo mąstymo procesui, tačiau metaforinių pasakymų kalbėtojo tekstuose analizė gali atskleisti kalbėtojo pasaulėžiūrą (arba, kognityviosios kalbotyros terminais, kalbėtojo pasaulio konceptualizavimą).“
- (18) „Matyt, ilgainiui besivystant teisės doktrinai bei vykstant tolimesniam teisės normų sistematizavimui bei kodifikavimui, teisės terminai taps tikslesni“ (Meškauskaitė, 2004, p. 21).“
- b) (19) „Vartojant statistinius terminus vadovautasi V. Čekanavičiaus bei G. Murausko „Taikomosios statistikos“ vadovėlyje pateikta terminologija.“
- (20) „Nors ir vartojamas vienodas teisinis terminas, jis skirtingose valstybėse gali būti taikomas skirtingoms asmenų grupėms.“

Žvelgiant į tokių junginių raišką norminimo atžvilgiu, galima priminti, kad Stasys Keinys dar 1977 m. rašė, kad vidiniai bendrinės lietuvių kalbos dėsningumai ir polinkiai lemia, kad „terminologijos sritys, patys tų sričių terminai bei terminų žodynai turėtų būti įvardijami daiktavardžio kilmininko žodžių junginiais“ (Keinys 2005: 362). Iš ką tik pateiktų pavyzdžių matyti, kad tokio kalbinio sistemiškumo ne visada paisoma.

Kalbamus priklausymo atributinius junginius galima transformuoti¹⁵: SRITIES terminas – terminas priklauso SRIČIAI arba SRITIS turi terminą, pavyzdžiui, *kognityviosios kalbotyros terminas* – *terminas priklauso kognityviajai kalbotyrai arba *kognityvioji kalbotyra turi terminą. Tas posesorius¹⁶ (SRITIS) yra abstraktus, galima įžvelgti ir vietos reikšmę: transforma terminas yra SRITYJE (*terminas yra kognityviojoje kalbotyroje)¹⁷. Vadinas,

¹⁵ Priklausymo atributiniai junginiai laikomi išvestiniais; transformuojamos viena iš kitos tiesiogiai neišvestos konstrukcijos (*Antano žmonė* → *Antanas turi žmonę* → *Antanui priklauso žmonė*) (Bučienė 2004: 13).

¹⁶ Apie posesyvumo sąvoką ir tipus, posesoriaus nustatymą žr. Vaičiulytė-Semėnienė 2006.

¹⁷ Plg. kitą pavyzdį iš tekstyno: „šioje srityje terminai nėra nusistovėję“. Sritis nusakoma vietos aplinkybe.

dalykinę sritį, mokslą šaką, teoriją, koncepciją ir pan. galima suvokti kaip terminų vartosenos erdvę: ERDVĖ (X) *terminas* (X). Į erdviškumą itin orientuoja toks netipiškas pasakymas kaip *dokumentų vadybininkų ir archyvarų profesinės aplinkos terminas*, į kuri įeina „erdvės“ semą turintis žodis *aplinka*.

Žodžiai ar žodžių junginiai, kuriais įvardijama termino sritis ar panašūs dalykai, prijungiami prie *termino* (X) ne tik tiesiogiai, bet ir per kitą žodį, su kuriuo *terminas* sudaro veiksminio apibūdinimo junginius (žr. 1.1.6), pvz.:

- (21) „Pynimo būdas – „eglutė“ – dažnai minimas ir kitų archeologų, paprastai asocijuojasi su medžiagotyros terminijoje vartojamu terminu „laužytas ruoželis“.“

Apibendrintai šį pavyzdį galima pavaizduoti taip: ERDVĖ *vartojamas terminas* X.

Terminologijoje kalbama apie transterminologizaciją. Toks reiškinyis atspindi ir tiriamuose kontekstuose. Vien iš atributinių junginių jo nematyti, tačiau platesnis – sakinio – kontekstas tuo atžvilgiu informatyvesnis, pvz.:

- (22) „Poezijoje kalbos mokslo terminas „morfas“ pakeičiamas kitu, intuityviai suprantamesniu, terminu – „skiemuo“, kuris yra ne tik svarbiausias poetinio teksto dėmuo, bet ir pamatinis tarimo vienetas.“

1.1.3. Kita išsiskirianti atributinių junginių grupė – priklausymo reikšmės junginiai, kurių dėmenis sieja autorystės santykiai. Schematiškai tokią vartoseną atrodytų taip: AUTORIUS (X) *terminas* (X). Autorius (posesorius) yra įvardijamas asmenvardžio kilmininku. Konkretūs pavyzdžiai:

- (23) „Samuelio Huntingtono terminais galima pasakyti, jog Ukraina yra tipiška civilizaciškai suskilusi šalis.“
(24) „Visas šis alternatyvus formos procesualumas suformavo ir naują vargonų muzikos „atraminių tonų“ (J. Juzeliūno terminas) – ciklą, „varpo dūžių“ simbolinės visumos sampratą.“
(25) „Tuomet amerikietis T. R. Schellenbergas iš naujo pristatė ir išpopuliarino H. Jenkinsono „įrodomumo“ (angl. evidentiality) terminą.“

Tarp termino *terminas* ir asmenvardžio nebūtinai yra tiesioginis sintaksinis ryšys – terminas pagal autorystę apibūdinamas per veiksmą, išreiškiamą dalyviu (sudaromi veiksminio apibūdinimo atributiniai junginiai), pvz.:

- (26) „J. Habermaso pasiūlytas terminas *offentlickeit* (atvirumas, viešumas) vėliau buvo išplėtotas į viešosios erdvės (public sphere) sąvoką.“

Tiriamajame kontekste netipiškas *termino* vartosenos modelis, kai pasakoma profesija, kurios atstovai vartoja konkretų terminą (PROFESIJA terminas), pvz.:

- (27) „Taigi „lietuviška įtampa“ (teatralų terminas) išsilieja naujo tipo muzikos formomis.“

Tokiuose junginiuose taip pat galima išvėlgti autorystės santykį. Šiais atvejais autorystė yra kolektyvinė. Profesijos pavadinimas junginyje gali būti laisvai pakeičiamas atitinkamu srities pavadinimu: *teatralų terminas* → **teatro terminas* (tuo galima aiškinti modelio nepopuliarumą tiriamojoje medžiagoje). Vadinasi, tokio modelio junginiai semantiškai artimi vartosenos erdvės santykio junginiams. Autorystės reikšmės junginiai kaip metakalbiniai komentarai priskirtini prie raiškos šaltinių nuorodų (žr. Župerka 2012: 311–319).

1.1.4. KALBA / TAUTA (X) *terminas* (X). Terminas apibūdinamas pagal kalbą, kurioje jis vartojamas, arba tautą, kuri jį vartoja (brėžti ribą tarp jų nėra tikslinga, plg. *lotyniškas terminas* – lotynų kalbos, o ne tautos, terminas, nors *lotyniškas* „susijęs su lotynais“). Priklausomasis dėmuo yra priesagos *-iškas* būdvardis (a) arba daiktavardžio kilmininkas (vienas arba kartu su kito pažyminio kilmininku – *kalbos*) (b), pvz.:

- a) (28) „Lotyniškąjį terminą „favor contractus“ pradėjo vartoti M. J. Bonnell garsiajame savo 1987 m. veikale „Commentary on the International Sales Law“, komentuojančiame 1980 m. Jungtinių Tautų Vienos konvenciją dėl tarptautinio prekių pirkimo–pardavimo sutarčių (toliau – 1980 m. Vienos konvencija).“
- (29) „Tam tikslui reikalinga speciali programa, kurios pagrindinė funkcija būtų dviprasmybių panaikinimas (angliškas terminas – ambiguity resolution) (Zinkevičius, 2000, p. 245; Marcinkevičienė, 2000, p. 22).“
- b) (30) „Pati žurnalistika išreiškiama prancūzų terminu *journalisme*, anglų *journalism*, vokiečių *journalistik*, lenkų *dziennikarstwo*, rusų *žurnalistika*.“
- (31) „Susiję anglų kalbos terminai *resistance* reiškia: „1) pasipriešinimą, priešinimąsi; 2) (organizmo) atsparumą; 3) techn. atsparumą, pasipriešinimą, varžą“, ir *invulnerability* – „nesužeidžiamumą“ (Anglų–lietuvių kalbų žodynas, 1978, kursyvas žodyno).“

Pastarieji (b pogrupio) junginiai su *terminu* gramatiškai yra priklausymo atributiniai junginiai (plg. *terminai priklauso prancūzams*, *terminai priklauso anglų kalbai*). Žvelgiant giliau, pirmojo junginio dėmenų santykis – kolektyvinė autorystė, o antrojo – vartosenos erdvė.

Terminas apibūdinamas ne tik pagal kalbą, kurioje jis vartojamas, bet ir tą, iš kurios yra kilęs, t. y. nusakoma termino kilmė (šaltinis), pvz.:

- (32) „Vėliau prancūziškasis terminas [*courtage* (kurtažas). – A. M.] paplito ir kitose kalbose, pavyzdžiui, vokiečių, anglų, bei kartu su kitais (komisinis atlyginimas ir pan.) plačiai vartojamas ir šiandien, kai kalbama apie nepriklausomų draudimo tarpininkų atlyginimą.“

1.1.5. Tekstynė pasitaiko priklausymo reikšmės junginių, kur termino posesorius yra tuo terminu įvardijamas dalykas, pvz.:

- (33) „Semantinė veiksmo atlikėjo funkcija, kurią lemia veiksmo reikšmės veiksmožodžiai, semantinių vaidmenų terminais tariant, vadinama agentu.“

Terminų tokiuose junginiuose gali atstoti jo koreliatas *pavadinimas*, plg. **semantinių vaidmenų pavadinimai*. Pastarojo junginio gilumoje esti objektinė reikšmė (transforma *pavadinti semantinius vaidmenis*). Galima sakyti, kad terminas priklauso įvardijamam objektui: OBJEKTAS *terminas*. Pasak K. Gaivenio, terminų pavadinimai pagal objektus (*dirvožemio, vandentiekio terminai*) yra neoficialūs, dažniausiai pasitaiko tik šnekamojoje specialistų kalboje (Gaivenis 2002: 25). J. Klimavičius tokiai nuomonei nepritaria (Klimavičius 2002: 134). Vadovaujantis sistemiškumo ir tikslumo principais, sunku rasti argumentų, kodėl minėti junginiai turėtų būti laikomi tik šnekamosios specialistų vartosenos faktais.

Taigi, iš konteksto (atributinių junginių) matyti, kad terminai priklauso atitinkamai erdvei, autoriui (konkrečiam arba bendresniam – kolektyviniam), kalbai (ar tautai), objektui.

1.1.6. VEIKSMAS (X) *terminas* (X). *Terminas* eina pagrindiniu veiksminio apibūdinimo atributinių junginių dėmeniu¹⁸. Tokių junginių priklausomasis dėmuo yra dalyvis arba veiksmožodinis būdvardis. Dažniausiai tiriamojoje medžiagoje jis pats turi priklausomųjų dėmenų (būtinų arba ne). Dėl dalyvio ar veiksmožodinio būdvardžio veiksmožodinės prigimties greta atributinės junginio reikšmės atsiranda papildomų atspalvių – objektnių (a) arba subjektnių (b), pvz.:

¹⁸ Veiksminio apibūdinimo junginiais laikomi tokie atributiniai junginiai, kurių priklausomuoju dėmeniu reiškiamas požymis yra motyvuotas vidinio (aktyvaus ar pasyvaus) veiksmo ir veikėjo (daikto) santykio (Bučienė 2007: 20).

- a) (34) „Rengiamas „Biochemijos terminų žodynas“; todėl vadovėlyje vartojami terminai buvo derinti su žodyne siūlomais terminais.“
- (35) „Kartais šis lituanistų pakeičiamas koku nors lietuvišku žodžiu, kuris, deja, savo prasme beveik niekada neatitinka dabartiniu metu tarptautinėje vartosenoje priimtų terminų.“
- (36) „Ekologai, hidrologai ir inžinerinės geografijos atstovai čia aptiks gal jiems ir neįprastų terminų: hidrologinė transformavimo sistema, organizacinė sistema, akumuliacinė zona, relaksacijos laikas ir kt.“
- b) (37) „Vėliau spaudoje, radijuje, televizijoje ir kasdieninėje kalboje labai sparčiai ėmė plisti naujas šią sąvoką žymintis terminas žiniasklaida, kuris dabar beveik išstūmė visus kitus šios reikšmės terminus.“
- (38) „XX a. aštuntajame dešimtmetyje socialiniuose moksluose įsitvirtinęs etniškumo terminas ir tolesnė etniškumo koncepcijų plėtra siejama su besikeičiančiu postkolonijiniu pasauliu ir etninių mažumų politiniu aktyvumu.“
- (39) „Bet neįprasta tik dėl istoriškai susiformavusių terminų aukštoji matematika, matematinė analizė, diferencialinis ir integralinis skaičiavimas.“

Remiantis tiriamąja medžiaga galima teigti, kad terminas kaip pasyvus ypatybės turėtojas (objektas) būna (KADA, KUR, KAM) *(ne)vartojamas / vartotas, naudojamas, taikomas*; (KADA, KUR, KIENO) *priimtas, siūlomas / pasiūlytas, svarstytas, pakeistas*; (KUR) *minėtas*¹⁹ / *nepaminėtas, pateiktas; pradėtas (vartoti); atrinktas*; (KAM) *(ne)įprastas; nesukompromituotas; sudėtinis, sudurtinis* ir kt. Terminas kaip aktyvus ypatybės turėtojas (subjektas) gali būti KĄ *žymintis, nusakantis*; (KADA, KUR) *įsitvirtinęs, nusistovėjęs, neegzistavęs*; (KAIP) *susiformavęs*; ([IŠ] KUR) *plintantis, paplitęs; susijęs*; KĄ *primenantis, kėlęs* ir kt. Tarp veiksminio apibūdinimo junginių dažniausi tekstyne *termino* junginiai su priklausomuoju dėmeniu einančiu dalyviu *vartojamas* ir jo formomis. Dalyviais ir veiksmazodiniais būdvardžiais pasakomos terminų ypatybės, susijusios su jų vartoseną apskritai ar vien konkrečiame tekste (*minėti terminai*), terminų atsiradimu (*pasiūlyti terminai*), terminų vieta kurioje nors dalykinėje srityje – vartosenos erdvėje (*įsitvirtinęs terminas*), raiška (*sudėtinis terminas*), vertinimu (*nesukompromituoti terminai*) ir kt.

Dalyvio laiko forma yra reikšminga, nes rodo laiką, kada susidarė iš veiksmo kylanti ypatybė (žr. Bučienė 2007: 23), plg. *vartojamas terminas* ir *vartotas terminas*. Vadinasi, terminas yra veiksmo objektas arba subjektas, kuriam būdingas priklausymas nuo laiko.

¹⁹ Pagal funkciją junginys *minėtas terminas* galėtų būti laikomas nurodomojo apibūdinimo junginiu.

Kaip jau užsiminta ir matyti iš pavyzdžių, atributinis dalyvis ar atributinis veiksmožodinis būdvardis dažnai pats turi priklausomųjų dėmenų – susidaro sudėtiniai žodžių junginiai arba žodžių junginių grandinės (pavyzdžiui, 34-ame pavyzdyje – *vadovėlyje vartojami terminai*, *žodyne siūlomi terminai*). Tais priklausomaisiais dėmenimis nusakomas veiksmo laikas, vieta, būdas, objektas, subjektas, paskirtis ir kt.

1.1.7. LAIKAS *terminas* (X). Terminas tiriamojoje medžiagoje taip pat yra apibūdinamas pagal laiką. Priklausomaisiais atributinių junginių dėmenimis eina semą „laikas“ turintys būdvardžiai, pvz.: *naujas(is)*, *senesnis*, *archajiškas*, *tradicinis*, *šiuolaikinis*, *dabartinis*. Platesnis kontekstas:

- (40) „Tarp kitų tarptautinių organizacijų paveldosaugos dokumentų išskirtinę vietą užima 1981 m. ICOMOS priimta Istorinių želdynų chartija, kurioje yra naujas terminas istoriniai želdynai.“
- (41) „Akivaizdu, kad neturėjusio išsilavinimo, patirties ir kvalifikacijos, nors ir atstovavusio kitiems asmenims ar ginančio jų teises, prokuratoriaus negalima tapatinti ir vadinti šiuolaikiniu terminu „advokatas“, tačiau neabejotinai <...>.“
- (42) „Sąvoka korporatizmas (Corporatism – angl.) savo kilme yra panaši į senesnę terminą korporatyvizmas (Corporativism – angl.).“

Kaip jau užsiminta, termino vartojimo laikas matyti ir iš veiksminio apibūdinimo atributinius junginius su *terminu* sudarančių dalyvių laiko formos. Be to, tokių junginių dalyviai turi priklausomųjų dėmenų, su kuriais sudaro laiko aplinkybės junginius, pvz.:

- (43) „Siekiant išryškinti generatyvinį melodikos veiksnį daugiabalsėje muzikoje, buvo išplėsti anksčiau vartoti terminai „linearinis kontrapunktas“, „linearinė polifonija“ tuo pabrėžiant linearinį polifoninės muzikos erdvės formavimo principą.“

Remiantis tiriamąja medžiaga, galima teigti, kad terminus galima išdėstyti įsivaizduojamoje laiko ašyje. Terminų ypatybė – kaita laike – yra eksplikitinė.

1.1.8. REIKŠMĖ *terminas* (X). Terminas atributu įvardijama ir su reikšme susijusi termino ypatybė. Terminas apibūdinamas pagal reikšmės apimtį, pvz.: *bendras* / *bendresnis terminas*, *adekvatus terminas*, *šios reikšmės terminai*, pagal reikšmės artimumą, pvz.: *artimi* [*savo reikšme*] *terminai*, *skirtingi terminai*²⁰, pagal reikšmės atspalvius, pvz.: *neutralus* / *neutralesnis*

²⁰ Galima skirti ir prie veiksminio apibūdinimo junginių.

terminas, pagal motyvaciją, pvz., *metaforiškas terminas* ir kt. Keli vartosenos pavyzdžiai:

- (44) „Ligą sukeliantys įvairių grūdų baltymai paprastai apibūdinami bendru terminu – „gliutenas“.“
- (45) „Postmoderniojoje epochoje, pasižyminčioje intensyvia gyventojų migracija, skirtingų tautų gyvenimo būdo panašėjimu, kultūros reiškinių mainais, kurie etnologinėje literatūroje kai kada netgi įvardijami metaforišku terminu papročių kreolizacija, lygiagrečiai stebimas visai priešingas paradoksalus reiškinys: visur atgimsta vietiniai ir regioniniai identitetai.“
- (46) „Nors yra ir kitų jam adekvačių ar artimų savo reikšme terminų (pvz., rytietiškas despotizmas), nepaisant visos kritikos, pasirinktas būtent šis terminas, kaip plačiausiai vartojamas ir suprantamiausias.“

Kai kurie šios grupės junginiai artimi junginiams, kuriais nusakomas termino vertinimas.

1.1.9. VERTINIMAS *terminas*. Kaip užsiminta, atributiniais junginiais taip pat nusakomas termino vertinimas. Priklausomuoju dėmeniu pasakoma vertinamoji ypatybė būna tiek gryna (*tikrasis terminas*), tiek susijusi su kitu dalyku (*žargoninis terminas*). Termino *terminas* atributai tiriamojame medžiagoje yra būdvardžiai *paprastas* ir *specifinis*; *tikrasis* ir *žargoninis*; *pagrindinis*, *svarbesnis* / *svarbiausias* ir *kertinis*, *retesnis*; *chameleoniškas*, *kontroversiškesnis* ir kt.²¹ Keli konteksto pavyzdžiai:

- (47) „Aprašant Kopgalio hidrotechninių įrenginių bei forto istorinę raidą, gausu specifinių terminų bei senovinių matų, įstaigų ir kt. pavadinimų (pakverkas, blokhauzas, fašina, rykštė, pėda, glasis, kaponiras, lastas, kamara, regimentas ir kt.).“
- (48) „Organizacijos įvaizdis iš tiesų tėra žargoninis komercinės reklamos ir ryšių su visuomene terminas.“
- (49) „Susiklosčiusi vartoseną, nors ir labai neapibrėžta (dėl to Connoras vadina etniškumą chameleonišku terminu), atsižvelgia į subjektyvumą, tapatybę ir socialinę konstravimą (Connor 1994).“

Terminas kalbamuose junginiuose vertinamas ne tik kaip tam tikros terminų sistemos narys (*žargoninis terminas*), bet ir kaip konkretaus teksto vienetą. Pastaruoju atveju vertinamoji ypatybė yra aktuali tik tame tekste, pvz.:

²¹ Ši grupė reikšmės atžvilgiu nėra vienaitytė, pavyzdžiui, galima išskirti panašumo reikšmės junginius (*chameleoniškas terminas*).

- (50) „Kiekvienas leidinio skyrius ar poskyris pradedamas trumpu teoriniu įvadu, kuriame nurodomos pagrindinės lygtys uždaviniams spręsti, paaiškina mi kai kurie esminiai momentai, svarbesni terminai, uždavinių sprendimo būdai.“

Tik iš dalies vertinamąją ypatybę galima būtų išvelgti junginyje *nomenklatūrinis terminas* „terminas, susijęs su nomenklatūra“.

1.1.10. VIETA *terminas* (X). Rasta atributinių junginių, kuriuose terminas apibūdinamas pagal vietą. Ta vieta būna tiek abstrakti, pvz.: *vietinis / tarptautinis terminas*, tiek konkretesnė – susijusi su tekstu, kaip antai, *analizės terminas*, pvz.:

- (51) „Pernelyg dažnai lietuvių autoriai, rašantys apie senąją tekstilę, verčiasi liaudyje paplitusiais, dažniausiai tik vietiniais terminais, kitaip sakant, vietiniu žargonu.“
- (52) „Kertinis pateikiamos analizės terminas yra tautinė tapatybė.“

Kaip sakyta, kai kurių veiksminio apibūdinimo atributinių junginių priklausomaisiais dėmenimis einantys dalyviai taip pat turi vietos aplinkybę – terminas apibūdinamas pagal vietą, pvz.: *žodyne siūlomi terminai, vadovėlyje / darbe vartojami terminai* ir kt.

Iš tokių priklausymo atributinių junginių kaip *analizės terminas* matyti, kad terminas priklauso atitinkamai vietai. Ta vieta yra konkretesnė, lyginant su termino vartosenos erdve – sritimi ar kalba, kurioje jis vartojamas.

1.1.11. KIEKYBĖ *terminas*. Kiekybinio apibūdinimo atributiniais junginiais²² pasakomas termino požymis pagal santykį su skaičiumi. Priklausomasis tokių junginių dėmuo yra būdvardiškasis skaitvardis. Prie šios grupės junginių čia sąlygiškai priskiriami ir tokie junginiai, kurių priklausomaisiais dėmenimis eina „kiekybės“ semą turintys būdvardžiai (pvz., *vienintelis*). Keli pavyzdžiai:

- (53) „Pagal Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvenciją ir šios Konvencijos taikymo Operatyvines gaires nuo 1972 m. paveldosaugos teorijoje ir praktikoje tarptautiniu ir nacionaliniu lygiais vartojami du terminai: kultūros paveldas ir gamtos paveldas.“
- (54) „Kadangi nagrinėjamas procesas apėmė skirtingų kategorijų asmenis (karo pabėgėlius, ekonominius emigrantus, lenkus kolonistus, vietinius gyventojus, mišrias šeimas ir kt.), sudėtinga analizuojamą reiškinį apibūdinti vienu terminu.“

²² Apie kiekybinio apibūdinimo atributinius junginius plačiau žr. Bučienė 2012.

Kai atributu eina kelintiniai skaitvardžiai, junginių funkcija yra nurodomoji, pvz.:

- (55) „Terminas „educative“ kilęs iš lotyniško „educere“ ir reikštų „gebėjimą surasti prasmę painiavoje“; o antrasis terminas skirtas aprašyti gebėjimą atgaminti įgytą informaciją (Raven, 2000).“

Junginys tokiomis atvejais yra konkretaus termino substitutas.

1.2. Terminas – priklausomasis atributinių junginių dėmuo.

1.2.1. Junginiai su objektiniu atspalviu²³. Terminas kaip priklausomasis dėmuo vartojamas su daiktavardžiais *vartojimas* ir *vartosena*, *paminėjimas*, *traktavimas*, *interpretavimas*, *supratimas* ir *samprata*, *(pa)aiškinimas*, *vertimas*, *painiava*²⁴, *diskreditacija*, *ekspertizė*, *požiūris (į)*, *pranašumas (prieš)* ir kt. Terminas tokių junginių gilumoje yra pagrindiniu junginio dėmeiniu reiškiamo veiksmo ar būsenos objektas (apie terminą kaip objektą žr. 2 skyrių), pvz.:

- (56) „Šiuo metu daug kalbama apie mokslo terminų vartojimą.“
(57) „Nors sąvoka „kontekstas“ traktuojama įvairiai, dažniausiai psichologijoje šio termino sampratos pagrindas yra aiškus stimulus ir aplinkos atskyrimas (Davies, 1988; Lochart, 1988; Thomson, 1988).“
(58) „Istoriografijoje gana dažnai pasitaiko, jog vienoks ar kitoks lotyniško ar kitokio termino vertimas lemia skirtingas interpretacijas.“

Kuo pagrindinio junginio dėmens reikšmė yra konkretesnė (plg. *samprata*, *vertimas*), tuo ryškesni priklausymo santykiai (plg. **terminas turi sampratą*, *vertimą*).

1.2.2. Priklausymo atributiniai junginiai. Iš tokių junginių tekstyne matyti, kad terminas turi apibrėžimų (apibrėžčių), sinonimų, atitikmenų (ekvivalentų), iš dalies ir aspektų. Terminas taip pat yra visuma, turinti sudedamųjų dalių. Tos dalys – tai turinys, reikšmė, prasmė, semantika. Keli pavyzdžiai:

- (59) „Mokslininkai, siekdami atskleisti termino „įvaizdis“ turinį ir pagrindinius aspektus, pateikia tokius šio termino apibrėžimus: „Įvaizdis – bendras daugelio žmonių požiūris į ką nors“ (Pranulis, 1998, p. 114).“

²³ Veiksmažodinių daiktavardžių junginių interpretacijos lietuvių kalbotyroje apžvalgą žr. Pakerys 2006.

²⁴ Junginyje terminų painiava galima įžvelgti ir subjektinį atspalvį (*terminai painiojasi).

- (60) „Sąvokos žinyne susietos ryšiais, pagal kuriuos galima rasti terminų atitikmenis kita kalba, sinonimus, apibendrinančias sąvokas.“
- (61) „Suprantama, praktiškai vargu ar įmanoma visais atvejais rasti tinkamą lietuvišką atitikmenį ar tiksliai nusakyti termino reikšmę (tuo labiau kad daugelio jų – ypač įvairių matų vienetų – prasmė kito ar apskritai nebuvo unifikuota).“

1.2.3. Junginiai su subjekciniu atspalviu. Tekstyne rasti *termino / terminų* (X) junginiai su daiktavardžiais *atsiradimas, formavimasis, kilmė, kaita, instrumentalumas, skirtumai, įvairovė* į terminą leidžia žiūrėti kaip į subjektą (apie terminą kaip subjektą plačiau žr. 3 skyrių), pvz.:

- (62) „Termino terorizmas atsiradimo ir formavimosi procesas iki šiol nėra aiškus.“
- (63) „L. Meškauskaitė, tirdama visuomenės informavimo teisę Lietuvoje, pastebi, kad, „besikuriant naujoms teisės šakoms bei požakiams, neišvengiama terminų įvairovė“.“

Netikėtas pasirodė junginys (*šio*) *termino instrumentalumas*, orientuojantis į terminą kaip priemonę:

- (64) „Laikydamas aptariamą sąvoką labiau apibendrinančiu apytikriu modeliu (veikiau tarpine hipoteze), šio straipsnio autorius bent jau šiame tekste nebūtų linkęs veltis į diskusiją dėl šio termino instrumentalumo svarstant civilizacijų raidą visos žmonijos mastu <...>.“

1.2.4. Medžiagos reikšmės junginiams artimi atributiniai junginiai (SRITIS) *terminų žodynas / žodynėlis* ir *terminų sistema*. Terminai yra sudedamosios dalys (plg. transformas **terminai sudaro žodyną, sistemą*). Žodyną galima suvokti kaip talpyklą (plg. **įdėti į žodyną*), o sistema tėra abstrakcija, kurią sudaro terminai. Keli konteksto pavyzdžiai:

- (65) „Finansų terminų žodyne burbulo teorija apibrėžiama kaip tikėjimas, kad vertybinių popierių kainos retkarčiais pakyla gerokai aukščiau jų fundamentalios vertės, kol tam tikrame taške burbulas sprogtas ir kaina greitai krinta.“
- (66) „Siekiant, kad būtų išlaikyta lietuvių toponimikos terminų sistema, šiame straipsnyje greta tarptautinio termino oronimai vartojamas lietuviškas atitinkamo kalnų vardai.“

Medžiagos reikšmę galima išvelgti metaforiškame junginyje (SRITIS) *terminų džunglės* (plg. **terminai sudaro džungles*). Metafora greičiausiai norima pasakyti, kad terminų yra daug ir jie painūs.

1.2.5. Junginiai su aplinkybiniu atspalviu. Iš tekstyno medžiagos matyti, kad terminas yra diskusijų priežastis:

- (67) „Diskusija dėl tinkamiausio termino dar galėtų tęstis, o mes šiuo metu resilience vadinsime atsparumu: šis terminas yra įprasčiausias, nors šiek tiek netikslus.“

Apibendrinant reikėtų pabrėžti, kad kai kurie straipsnyje aptarti atributiniai junginiai yra sudėtiniai terminologijos terminai, pavyzdžiui, *sudėtinis terminas*, *sudurtinis terminas*, *tarptautinis terminas*; *termino turinys*, *terminų žodynas* ir kt. Šie sudėtiniai terminai yra įtraukti į R. Kvašytės *Mokomąjį terminologijos žodynėlį* (plačiau apie terminų su šaknimi termin-mikrosistemą žr. Kvašytė 2013).

2. Terminas objektiniuose junginiuose

2.1. Terminas – vartojimo objektas. Viena dažniausių objektinių junginių grupė – *vartoti / naudoti / taikyti terminą*. Jau yra tapę įprasta, kad terminai, kaip ir kiti kalbos vienetai, yra vartojami. Tai patvirtina ir tiriamoji medžiaga – *terminas* dažniausiai prijungiamas prie veiksmažodžio *vartoti* ir jo formų, pvz.:

- (68) „Dėl nepakankamai išvystytos terminijos Lietuvos (kaip ir kitų šiaurės šalių) tyrinėtojai terminą „vėlyvasis paleolitas“ vartoja apibūdinti tiek prieš 45–35–10 tūkst. metų buvusiam laikotarpiui, tiek Lietuvoje aptinkamiems finalinio paleolito radiniams.“
- (69) „Šiame straipsnyje nekalbama apie gyvybės atėmimą beviltiškai sergančiam asmeniui, o vartojamas terminas padėjimas nusižudyti.“
- (70) „Kartais net galima pasakyti, kad šie terminai vartoti sinonimiškai.“

Pagal tekstyno medžiagą terminai naudojami ir taikomi, pvz.:

- (71) „Greta pastarojo dar naudojamas ir tarptautinis terminas “fluidas” (nuo lot. “fluidus” – tekantis).“
- (72) „Šiuolaikinėje sampratoje etniškumo terminas taikomas tiek daugumos, tiek mažumų ir migrantų / nemigrantų grupėms bei bendruomenėms, t. y. įvairioms gyventojų grupėms.“

Apie terminų nevartojimą tekstyno medžiagoje taip pat kalbama, bet rečiau, plg.:

- (73) „Šis terminas nevartojamas ir mūsų valstybinėje paveldo vertybių apskaitos sistemoje.“

2.2 Tipiškas *termino* vartosenos objektiniuose junginiuose modelis – terminas kaip priemonė (instrumentas) plačiąja prasme²⁵ – terminu yra *įvardijama, vadinama, apibūdinama, nusakoma*, terminais galima *pasakyti, tarti, kalbėti*. Terminas tokiais atvejais yra įvardijimo ir kalbėjimo priemonė, pvz.:

- (74) „Formaliai panaši savianalizė, įvardijama savirefleksijos terminu, tampa ypač aktuali ir postmoderniame teatre, kai teatras koncentruojasi į save, sąmoningai reflektuoja savo funkcionavimo mechanizmus.“
- (75) „Aristotelio terminu „poetika“ šiandien vadinama literatūros mokslo šaka, nagrinėjanti poetinės kūrybos formas ir stilistines priemones.“
- (76) „Užsienio autorių mokslo darbuose tai apibūdinama terminu „overstaging“ – stadijos padidėjimu.“
- (77) „Neretai literatūroje vertybių terminu nusakomos žmogaus motyvacinės dispozicijos (interesai, siekiai).“

Be minėtų veiksmažodžių, *terminas* tekstyne vartojamas kartu su veiksmažodžių (*iš*)*reikšti, formuluoti, aprašyti* formomis. Jomis įvardijama su raiška susiję veiksmas, vadinasi, terminas suvokiamas kaip raiškos priemonė, pvz.:

- (78) „Natrio ir kalio gebėjimas neutralizuoti hidroksilo grupes (OH-), o chloro – vandenilio jonus (H+), išreiškiamas terminu „miliekvivalentai“ (mEq), kurie apima elemento atominę ar molekulės molekulinę masę kartu su atitinkamu valentingumu ar krūviu.“
- (79) „Realus pasaulis gali būti aprašytas tik modelio terminais, kurie apibūdina koncepciją ir procedūras, reikalingas realiam pasauliui perteikti į geoduomenis, būtinus sistemai.“

Junginiai su veiksmažodžiu *žymėti* orientuoja į terminą kaip ženklą, pvz.:

- (80) „Kartu reikia turėti omenyje, kad šaltiniuose tais pačiais terminais neretai žymimi ganėtinai skirtingi reiškiniai.“

Iš tekstyno medžiagos matyti, kad terminu galima apibendrinti, traktuoti, juo apibrėžiama ir netgi legitimuojama. Tai nėra įprasta *termino* vartoseną, pvz.:

- (81) „Karolio Klimkos straipsnyje analizuojama tezė, jog politinės įtampos sistemos su tam tikru energetiniu pertekliumi, kurį galima sumažinti „privatizacijoje“ geismo plotmėje, todėl politikos reiškiniai traktuotini energetinės ekonomijos terminais.“

²⁵ Čia priemonė (instrumentas) netapatinama su instrumento semantine funkcija (semantiniu vaidmeniu). Šiame straipsnyje atsisakyta minties suskirstyti žodžių junginius pagal semantines funkcijas (semantinius vaidmenis), nes, pasak V. Labučio „nėra aiškiai suformuluotų kriterijų, pagal kuriuos nustatomi ir atribojami semantiniai vaidmenys ir juos atitinkančios semantinės žodžių junginių grupės“ (Labutis 1998: 79).

- (82) „Pasak A. D. Smitho, tautos idėja yra kultūrinė ir socialinė savo esme, nepriklausomai nuo to, ar tauta susiformavo teritoriniu, ar etniniu pagrindu: ji apibrėžia ir legitimuoja politiką kultūros terminais, nes tauta yra politinė bendruomenė tik tiek, kiek ji įkūnija bendrą kultūrą ir bendrą visuomenės valią (Smith 1999: 232).“

2.3. Terminas yra objektas, kurio ieškoma, kuris randamas, imamas, duodamas, kuris įvedamas į tam tikrą erdvę ir išvedamas iš jos, o pačioje erdvėje kas nors su juo daroma arba vyksta.

Visų pirma termino yra ieškoma, pvz.:

- (83) „Kritika, ieškodama terminų ir žodžių šiam scenos meno reiškiniui nusakyti, prakalbo apie naują teatro estetiką, kurią inspiravo ne savaime dramatiška medžiaga apie kunigo poeto Antano Strazdo gyvenimą, o būdas, kuriuo dramaturgas ir režisierius tą medžiagą pateikia.“

Iš objektinių junginių su veiksmažodžiais *aptikti*, *(su)rasti* matyti, kad terminas gali būti randamas, pvz.:

- (84) „Lietuvoje užribio klasės terminą galima aptikti R. Grigo darbuose <...>.“

Jeigu terminas yra, jis gali būti imamas. Tai rodo junginiai su veiksmažodžiais *imti*, *perimti*, pvz.:

- (85) „Šį terminą imame iš karnavalo kaip istorinio reiškinio.“

Kai terminas imamas iš kitos srities, susiduriama su tokiu reiškiniu kaip transterminologizacija.

Terminas taip pat yra davimo objektas. Apie davimą leidžia kalbėti junginiai su veiksmažodžiais *(pa)siūlyti*, *pristatyti*, *suteikti*, *pateikti*, *skirti*. Tokie junginiai, o ypač su veiksmažodžiais *įtraukti*, *įvesti*, susiję su kryptimi – orientuoja į bandymą „įkišti“ terminą į kokią nors erdvę, pvz.:

- (86) „Škotų chemikas ir fizikas Dž. Blėkas (J. Black), kurį galima laikyti kalorimetrijos pradininku, sukonstravo (1759 m.) pirmąjį ledo kalorimetrą (ši terminą pasiūlė vėliau tą prietaisą patobulinę ižymieji prancūzų mokslininkai A. Lavuazjė (A. Lavoisier) ir P. Laplasas (P. Laplace)).“
- (87) „Gordono veikalas klasikinis tuo, kad suteikė akademiniam diskursui iki šiol vartojamus asimiliacijos sudedamųjų dalių terminus, tačiau tai nėra tikra teorija.“
- (88) „Jis įvedė terminą vidutinis (statistinis) žmogus (angl. average man), tačiau biometrijos terminas pirmą kartą buvo paminėtas tik 1889 m. Čarlio Darvino pusbrolio Fransio Goltono (Francis Galton, 1822–1911) <...>.“

Priešingą polių atspindėtų junginiai su veiksmažodžiais *atsisakyti, išguiti, išstumti, pakeisti*, kurie rodo, kad terminas gali būti kieno nors pašalintas iš erdvės. Keli pavyzdžiai:

- (89) „Nors minėti kaklo ir galvos navikai istoriškai vadinami „glomus tumorais“, „chemodektomomis“, siūloma šių terminų atsisakyti ir, pagal 2005 m. PSAO (WHO) rekomendacijas, juos vadinti paragangliomomis, nurodant anatinę naviko vietą („vagalinė paraganglioma“, „karotidinio kūno paraganglioma“ ir t. t.) [5, 6].“
- (90) „Bent jau Europoje pastaruoju metu terminas foresighting iš esmės pakeitė ilgą laiką vartotus ateities studijų ar futurologijos terminus.“

Vadinasi, termino padėtis erdvėje nėra statiška, jis gali tiek į ją patekti (bet ne pats), tiek būti iš jos pašalintas. Taip pat pačioje erdvėje kas nors su juo daroma arba vyksta. Iš tiriamų objektinių junginių matyti, kad terminas gali būti propaguojamas, populiarinamas, įteisinamas, painiojamas, į jį įprantama arba jis tiesiog paliekamas ar netgi jo nepaisoma, taip pat juo verčiamasi, remiamasi, pvz.:

- (91) „1972 m. UNESCO generalinėje konferencijoje priimta Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencija pirmą kartą tarptautiniu mastu įteisino kultūros ir gamtos paveldo sąvokas ir terminus.“
- (92) „Viduramžių medicina didelės pažangos nepadarė, visas jos nuopelnas, kad ji išsaugojo antikinių gydytojų nurodymus, paliko kai kuriuos terminus.“
- (93) „Nepaisant valstybės vartojamų terminų, komiteto nuomone, visiems asmenims, dirbantiems valstybiniame sektoriuje ir valstybės tarnyboje, turi būti taikoma TDO konvencija Nr. 87.“

Terminas erdvėje gali būti keičiamas – tai matyti iš junginių su veiksmažodžiais *patikslinti, pakoreguoti, išplėsti, derinti* ir kt. Apibendrintai galima teigti, kad terminai tvarkomi – terminas yra tvarkybos objektas, pvz.:

- (94) „Siekiant išryškinti generatyvinį melodikos veiksnį daugiabalsėje muzikoje, buvo išplėsti anksčiau vartoti terminai „linearinis kontrapunktas“, „linearinė polifonija“ tuo pabrėžiant linearinį polifoninės muzikos erdvės formavimo principą.“
- (95) „Be to, šiuo laikotarpiu atliekant lietuvių žurnalistikos tyrimus, rengiant lietuviškąją Žurnalistikos enciklopediją, buvo pakoreguoti kai kurie žurnalistikos terminai, sąvokos bei apibrėžimai, patikslinti istoriniai duomenys, išryškinti nauji faktai.“

Beje, ne visada aišku, ar iš tikro kalbama apie terminus, ar apie jais įvardijamas sąvokas, nes pasitaiko, kad *terminai* ir *sąvokos* pavartojami kaip kontekstiniai sinonimai, plg.:

- (96) „J. Habermaso pasiūlytas terminas *öffentlicheit* (atvirumas, viešumas) vėliau buvo išplėtotas į viešosios erdvės (public sphere) sąvoką.“

2.4. Terminas, kaip matyti iš ankstesnių pavyzdžių, yra intelektinės (mentalinės) veiklos objektas. Objektiniai junginiai su veiksmažodžiais *apibrėžti*, *(ne)paaiškinti* rodo, kad terminas yra ir kalbinės veiklos objektas. Iš tokių junginių matyti, kad dėmesio centre yra termino reikšmė, kurią siekiama parodyti (trūkumas – neparodyti), pvz.:

(97) „Trumpai apibrėžkime darbe naudojamus terminus.“

(98) „Terminas „aerofotografinė nuotrauka“ aiškinamajame terminų žodyne (Vainauskas 2000) nepaaiškintas, o Lietuvių–rusų kalbų geodezijos terminų žodyne (Kazakevičius 1993) pateiktas kartografinio prasme.“

Su kalbine veikla taip pat susiję *termino* junginiai su veiksmažodžiais *kalbėti (apie)*, *aptarti*, *komentuoti*, *paminėti*, pvz.:

(99) „Kalbant apie terminus, verta pažymėti, kad piligrimystės, pilgrimo terminai ir samprata daug senesnė nei turizmo ir turistų supratimas.“

(100) „Nors paminėjus terminą „informacinė technologija“ (IT) dažniausiai turima omenyje technologija, vienaip ar kitaip pagrįsta kompiuterine įranga, tačiau įvairių technologijų informacijai apdoroti egzistuoja jau nuo pirmųjų bendruomenės laikų.“

Aptarti ir komentuoti galima ne tik termino reikšmę, bet ir formą, vartoseną ir pan.

Neįprastas pasirodė *termino* junginys su veiksmažodžiu *suformuluoti*:

(101) „5-osios Bendrosios programos projekto „ENIRGDnet“ ataskaitoje [3] suformuluoti trys skirtingi terminai, vartotini paskirstytajai elektros gamybai apibūdinti: paskirstytoji gamyba, paskirstytieji pajėgumai ir paskirstytieji energijos ištekliai.“

Tokia termino vartoseną neatrodo tiksli – terminas tokiu atveju laikomas beformiu dalyku, plg. DŽ₆ *formuluoti* „glauštai ir tiksliai reikšti“ (pavyzdžiui, mintį, išvada). Galimas daiktas, kad šiame junginyje *terminas* atlieka veiksmo rezultato funkciją.

Apie terminą ne tik kalbama, jis yra ir girdimas, pvz.:

(102) „Paskutiniu metu vis dažniau tenka išgirsti terminą *ergonomika*, o gaminiai, atitinkantys higienos ir komforto reikalavimus, dažnai vadinami ergonominiais.“

Be abejo, užrašytas terminas gali būti matomas, bet junginių su veiksmažodžiu *matyti* ir jo sinonimais tiriamame tekstyne nerasta. Su matymu kiek asocijuojasi jau aptarti objektiniai *termino* junginiai su veiksmažodžiais *rasti*, *aptikti*.

2.5. Terminas – suvokimo objektas. Terminas kaip suvokimo objektas matyti iš junginių su veiksmažodžiais *suprasti*, *suvokti*, taip pat ir *interpretuoti*, *traktuoti*. Interpretavimas, traktavimas taip pat greičiausiai yra neatsiejami nuo kalbinės veiklos. Prie šios grupės prisišlietų ir junginiai su veiksmažodžiu *sieti*. Keli pavyzdžiai:

- (103) „Pasaulyje terminas knygos kultūra suprantamas gana plačiai.“
- (104) „Infrastruktūros terminas dažniausiai interpretuojamas kaip būtinas materialus pagrindas, įranga, paslaugos šaliai, bendruomenei ar organizacijai funkcionuoti ir augti.“
- (105) „Jo teigimu, terminą „nužudymas“ visuomenė dažniausiai sieja su smurtinio pobūdžio veiksmis, skirtais sukelti mirtį, tiek tais atvejais, kai šie veiksmai yra tyčiniai, tiek ir kai neatsargūs.“

2.6. Terminas – gavėjas. Iš junginių su veiksmažodžiais *suteikti* ir *(pri)skirti*, kuriuose *terminas* vartojamas naudininko forma, matyti, kad terminas kaip objektas gali būti gavėjas. Jis gauna tokius skirtingus abstrakčius dalykus kaip reikšmę, prasmę ir dėmesio, pvz.:

- (106) „Nors europeizacijos terminui suteikiamos įvairios reikšmės, tačiau, kaip nurodo C. Hilson, dažniausiai jis vartojamas teisės ir politikos moksluose siekiant apibūdinti Europos teisės ir politikos įtaką nacionalinėms sistemoms.“
- (107) „Šiame vadovėlyje didelis dėmesys skiriamas lietuviškiems biochemijos terminams.“

2.7. Terminas – rezultatas. Junginiai su veiksmažodžiu *sukurti* rodo, kad terminas yra kūrimo rezultatas – kūrinys, pvz.:

- (108) „Dellas Hymesas sukūrė terminą komunikacinę kompetenciją (cit. iš Mesthrie, Swann, Deumert, Leap 2003, 5), apibūdinantį žmonių gebėjimą vartoti skirtingą kalbą esant skirtingoms aplinkybėms.“

Čia galima prisiminti kai kuriuos minėtus atributinius junginius, pavyzdžiui, *sudėtinis terminas*, *sudurtinis terminas*, kurių atributas apibūdina terminą pagal veiksmus, kurių rezultatas ir yra terminas. Šie veiksmažodžiai ir veiksmažodiniai būdvardžiai nusako termino kilmę (terminas sukuriamas, sudedamas, suduriamas).

Vienas tekstyno pavyzdys rodo, kad terminas yra laikomas įvardijimo rezultatu:

- (109) „Lingvistiniu požiūriu minėti terminai įvardijami vienodai – terror.“

Kita vertus, terminą junginyje *įvardyti terminus* galima interpretuoti kaip kalbinės veiklos objektą, tačiau tai nebūtų įprasta – įvardijamos sąvokos, o ne terminai (terminas, kaip minėta, yra įvardijimo priemonė plačiąja prasme).

2.8. Terminas – gretinimo pagrindas²⁶. Terminas taip pat yra toks objektas, su kuriuo kas nors gretinama. Vartojami junginiai su veiksmazodžiais (*ne*)-*atitikti, derinti (su), asocijuotis (su), tapatinti [su]*, būdvardžiu *panašus (i)*, pvz.:

(110) „Pynimo būdas – „eglutė“ – dažnai minimas ir kitų archeologų, paprastai asocijuojasi su medžiagotyras terminijoje vartojamu terminu „laužytas ruoželis“.“

(111) „Rengiamas „Biochemijos terminų žodynas“, todėl vadovėlyje vartojami terminai buvo derinti su žodyne siūloma terminais.“

Pastebėta (žr. 110 pavyzdį), kad su terminu gretinami ne tik kiti terminai ar žodžiai, bet ir nekalbiniai dalykai:

(112) „Sąvoka korporatizmas (Corporatism – angl.) savo kilme yra panaši į senesnę terminą korporatyvizmas (Corporativism – angl.).“

2.9. Terminas – kiekybės turinys. *Terminas* atlieka kiekybės turinio funkciją junginiuose su kiekybę žyminčiais žodžiais *dešimtis, keletas, dalis, gausu*, pvz.:

(113) „Norėdamas, kad laikraščiai neiškraipytų vietovardžių ir archeologinių radinių pavadinimų (dalis terminų buvo nauji, neįprasti), teisingai nurodytų chronologiją, J. Puzinas paruošdavo keletą ar keliolika mašinėlė rašytų savo pranešimo egzempliorių ir išdalydavo „spaudos atstovams“.“

(114) „Nežinia, ar visi naujadarai prigis, tačiau keletas pagrindinių terminų atrodo gyvybingi, vaizdingi ir teiktini kalbos normų požiūriu.“

2.10. Terminas – visumos dalis. Tai rodo junginiai su įvardžiu *vienas*, pvz.:

(115) „Vienas tokių terminų yra ir „rusinimas“ (rus. obrusenie), kilęs nuo veiksmazodžio „rusinti“ (obrusit').“

Pastarųjų tipų junginiai (2.9–2.10) šiam tyrimui informatyvūs tik tiek, kad parodo, jog terminai yra skaičiuojamas dalykas ir sudaro visumą. Platesnis kontekstas (žr. 113–114 pavyzdžius) duoda įdomesnės informacijos apie terminus (terminai būna nauji, neįprasti, gyvybingi, vaizdingi ir kt.).

²⁶ Tai atitiktų semantinę komparatyvo funkciją (Sližienė 1994: 23), dar vadinamą aspekto funkcija (Jakaitienė 1988: 63).

3. Terminas subjektiniuose junginiuose

3.1. Terminas – subjektas.

3.1.1. Terminas egzistuoja arba ne. Terminas vartojamas su būvio reikšmės veiksmažodžiais *(ne)būti, egzistuoti*, taip pat *pasitaikyti*, pvz.:

- (116) „Nors yra ir kitų jam adekvačių ar artimų savo reikšme terminų (pvz., rytietiškas despotizmas), nepaisant visos kritikos, pasirinktas būtent šis terminas, kaip plačiausiai vartojamas ir suprantamiausias.“
- (117) „Egzistuoja net terminas „tarnautojų gandai“.“
- (118) „Tačiau šio termino nėra minėtoje Konvencijoje ir jos taikymo Operatyvinėse gairėse.“

3.1.2. Terminas reiškia ir žymi. Tai matyti iš tokių pavyzdžių kaip:

- (119) „Čia LDK teisė neanalizuojama sociologiniu aspektu, todėl šiame darbe vartojamas terminas „teisės sistema“ reiškia teisės normų sistemą ar pozityviosios teisės sistemą.“
- (120) „Kur kas radikalesnį pasikeitimą žymi terminas metamorfozės (gr. meta – po, už, morphē – forma), kurio Žukauskaitė minėtoje knygoje aktyviai nevartoja <...>.“

3.1.3. Terminas yra su kalbine veikla siejamų vyksmų atlikėjas. Terminas vartojamas su veiksmažodžiais *apibrėžti, nusakyti, apibūdinti, tenurodyti, išreikšti*, pvz.:

- (121) „Šiame straipsnyje terminas „kompetencija“ apibrėžia įstatymų leidėjo teisę spręsti (įstatymais reguliuoti) tam tikrą klausimą, o terminas „diskrecija“ – įstatymų leidėjo teisę jo kompetencijai priskirtą klausimą spręsti bet kuriuo norimu būdu.“
- (122) „Visuomenėje egzistuojantį pilietinių teisių apribojimą tam tikroms žmonių grupėms, nesavanorišką nutolinimą nuo visuomeninių ir ekonominių vertybių nusako socialinės atskirties terminas [9: 17–23].“
- (123) „Šis terminas apibūdino keliavimą į patrauklias vietas, keliones pramoginiu ar pažintiniu tikslu.“

Minėtuose junginiuose (119–123) galima išvelgti priemonės (instrumento) funkciją²⁷.

3.1.4. Terminas juda. Terminas kaip subjektas yra susijęs su judėjimu, turinčiu kryptį. Tai išryškėja iš junginių su veiksmažodžiais *kilti, atsirasti, pasirodyti, atkeliauti, (pa)plisti*, taip pat *keistis* „mainytis“, pvz.:

²⁷ Iš gramatikos tyrimų matyti, kad instrumentas gali būti realizuojamas ir vardininku (žr. Sližienė 1994: 23; Valeckienė 1998: 37).

- (124) „Šis terminas yra kilęs iš graikų kalbos žodžio ir reiškia „skirti gyvenimui“ [1, 4, 10].“
- (125) „1997 m. šis terminas atkeliavo ir į Lietuvą – pirmiausia pasigirdo per radiją, paskui pasirodė ir laikraščiuose.“
- (126) „Medikų kalboje daugiau paplitęs šlapimo takų infekcijos terminas, tačiau jis yra dviprasmis, nes neaišku, ar pielonefritą priskirti prie šlapimo takų infekcijos, ar ne.“

3.1.5. Terminas užima tam tikrą padėtį erdvėje. Tai matyti iš termino junginių su veiksmažodžiais *įsigalėti, įsitvirtinti, nusistovėti, vyrauti, pakeisti* „užimti kieno vietą“, pvz.:

- (127) „Lietuvoje žurnalistinio romano terminas ėmė įsigalėti po žinomo prancūzų romanisto Frederico Beigbederio vizito Vilniaus knygų mugėje 2004 m. ir kelių jo romano vertimų į lietuvių kalbą.“
- (128) „Slavų kalbų toponimikos terminų sistemoje vyrauja tarptautinis terminas *oronimai*, *oronimas* <...>“.
- (129) „VKV terminas šiuo metu yra be išlygų įsitvirtinęs tiek mokslo ir akademinuose sluoksniuose, tiek verslo pasaulyje ir pakeitė nemažai painiavos prieš dešimtmetį kėlusius tokius skirtingus terminus kaip visuotinis kokybės valdymas, visuotinis kokybės gerinimas, strateginė kokybės vadyba <...>“.

3.1.6. Terminas ką nors turi arba ko nors neturi. Terminas kaip turėtojas išryškėja iš junginių su veiksmažodžiais *(ne)turėti ir įgauti*. Taip pat į turėtiną orientuoja konstrukcijos *yra daugiaprasmis* (plg. **turi daug prasmų*), *yra įvairiapusis*. Terminas turi reikšmę, prasmę, puses, paskirtį, ryšį ir kt., pvz.:

- (130) „ES kūrimo procese „nuomonės“ terminas taip pat turi keletą reikšmių ir paskirčių: nuomonė kaip Europos Bendrijos (EB) institucijų leidžiamas aktas, nuomonė kaip referendumas (atskirose šalyse turintis įstatymų leidžiamąją galią) ir nuomonė kaip visuomenės nuomonių apraška.“
- (131) „Pažymėtina, kad europeizacijos terminas kol kas neturi aiškiai nusistovėjusios reikšmės.“
- (132) „Aleksejaus Millerio nuomone, Begriffsgeschichte metodas nors ir naudingas, tačiau net ir be didesnio tyrimo matyti, kad tiek terminas „rusinimas“, tiek ir kiti šiame kontekste vartoti terminai buvo daugiaprasmiai.“

3.1.7. Terminas ką nors apima. Junginiai su veiksmažodžiu *apimti* rodo, kad terminas turi ribas, pvz.:

- (133) „Dabar šis terminas apima laparoskopinę nefrektomiją, inksto rezekciją, aukšto dažnio termoabliaciją (ADTA, angl. RFA – radiofrequency ablation) bei krioterapiją ir aukšto dažnio fokusuotą ultragarsą (HIFU – high frequency focused ultrasound).“

3.1.8. Terminas tinka. Tekstyne rasta junginių su būsenos veiksmazodžiu *tikti*, pvz.:

- (134) „Žvelgiant į LDK teisę kaip į nuo visuomenės neizoliuotą gyvenimo reiškinį, turintį tiek normatyvinę, tiek praktinę reikšmę, labiau tiktų terminas „teisinė sistema“, o pagrindinėmis jos funkcinėmis sub sistemomis laikytinos teisėkūra, jurisdikcija ir jurisprudencija [3, p. 35–36].“

3.1.9. Terminas patiria įvairias kitas būsenas. Terminas, remiantis tiriamu tekstyne, atitinka, skiriasi, susyja, sudaro ir kt., t. y. santykiauja su kitais dalykais. Tokia *termino* vartoseną tekstyne tēra pavienē, pvz.:

- (135) „Šie terminai susiję su sisteminės analizės metodų taikymu, atliekant tyrimus, kurie tiesiogiai siejasi su fiziniais ir technologiniais mokslais.“

Tekstyne esama netikėtų ir terminologiškai netikslių subjektinės *termino* vartosenos atvejų. Pavyzdžiui, iš platesnio konteksto matyti, kad terminas laikomas jėga, galinčia paveikti sąvoką, plg.:

- (136) „Terminas spaudimo grupės (Pressure Groups – angl.) papildo anksčiau paminėtą lobizmo sąvoką, kai lobistinės sąjungos tam tikromis spaudimo priemonėmis intensyvina daromą poveikį sprendimus priimančioms subjektams (parlamentas, politinės partijos, viešoji nuomonė).“

3.1.10. Terminas yra koks nors ir kas nors. Terminas yra (ar bus) požymio turėtojas. Tas požymis apibūdina terminą pagal laiką (*naujas, senesnis*), paplitimą (*dažnas, populiarus*), kitokią vertinamąją ypatybę (*tikslesnis, netikslus, konkretesnis, kurioziškas*), pvz.:

- (137) „Labiausiai Europoje buvo žavimasi Vokietija (toliausiai pažengusi ir europietiškausia), o po jos ėjo Švedija (iki 1990 m. buvo gana populiarus terminas „švediškąs socializmas“).“
- (138) „Matyt, ilgainiui besivystant teisės doktrinai bei vykstant tolimesniam teisės normų sistematizavimui bei kodifikavimui, teisės terminai taps tikslesni“ (Meškauskaitė, 2004, p. 21).“

Subjektiniais junginiais pasakoma, kas yra konkretus terminas (apibūdinamas būtent konkretus terminas), pvz.:

- (139) „Terminas „prekyba žmonėmis“ (angl. trafficking in human beings) ir nusikaltimo pavadinimas yra ryškus tarptautinės teisės įtakos nacionalinei baudžiamajai teisei pavyzdys.“

3.2. Terminas – predikatyvas.

Terminas kaip predikatyvas subjektiniuose junginiuose apibūdina subjektą. Tas subjektas yra konkretus terminas arba jo substitutas. *Terminas*,

eidamas predikatyvu, dažniausiai turi atributą. Vadinasi, konkretus terminas yra priskiriamas ne prie apskritai terminų grupės, bet prie kokių nors terminų grupės (ne *X yra terminas*, o *X yra toks / kieno terminas*), pvz.:

- (140) „Kertinis pateikiamos analizės terminas yra tautinė tapatybė.“
- (141) „Tuberozinės sklerozės kompleksas – tai terminas, plačiai vartojamas apibūdinti įvairiapusiškam šios ligos pasireiškimui.“
- (142) „Tai paprastas sudurtinis terminas, sudarytas iš dviejų lietuviškų žodžių – žinia ir skleidimas (reikšme platinimas).“

4. Terminas predikatyvų ir aplinkybiniuose junginiuose

4.1. Terminas – predikatyvas (predikatyvų junginiuose²⁸).

Rūpimi predikatyvų junginiai tėra pavieniai. Terminas predikatyvu eina kartu su savo atributu: *tampa daugmaž neutralus terminas, vadinti chameleonišku terminu*. Platesnis kontekstas:

- (143) „Bet būna ir taip, kad pabuvęs purvinas, žodis ilgainiui „išsiprausia“ – išblėsta ir jo pozityvi, ir negatyvi vertybinė įkrova, ir jis tampa daugmaž neutralus terminas, o paskui vėl pamažu pradeda akumuliuoti teigiamą vertybinę įkrovą.“

4.2. Terminas – aplinkybė (aplinkybiniuose junginiuose).

Terminas *terminas* (daugiausia konstrukcijoje – prielinksninėje ar lyginamojoje) žymi veiksmo ar būsenos vietą (*vartoti greta termino X / vietoj X termino, įžvelgti terminuose*), būdą (*vartoti kaip terminą*) ar priežastį (*neįprasta dėl terminų X*), pvz.:

- (144) „Rasa Bertašiūtė straipsnyje „Aukštaičių kaimo architektūros savitumai“ teigia, kad etninės architektūros bruožai „atspindi daugiasluoksnes statybos tradicijas, kurios nesunkiai įžvelgiamos pastatų planuose, formose, konstrukcijose, detalėse, terminuose“ (p. 102).“
- (145) „Karnavalo sąvoką straipsnyje vartojame kaip terminą, žyminti konkrečią filosofinę poziciją, taip pat ir tam tikrą egzistencinę nuostatą.“
- (146) „Bet neįprasta tik dėl istoriškai susiformavusių terminų aukštoji matematika, matematinė analizė, diferencialinis ir integralinis skaičiavimas.“

Taigi sintagminių santykių analizė leidžia kiek kitaip nei įprasta pažvelgti į terminą *terminas* ir juo įvardijamą sąvoką. Be abejo, įdomių duomenų

²⁸ Predikatyvų junginiai skiriami ne visuose gramatikos darbuose (plg. DLKG). Čia, kaip sakytą, remiamasi V. Labučio sintaksės veikalu (1998).

(pavyzdžiui, apie termino ir sąvokos santykį, apie kurį šiek tiek užsiminta) turėtų duoti platesnio nei žodžių junginys konteksto tyrimas, taip pat paradigminių termino *terminas* santykių analizė.

APIBENDRINAMOSIOS IŠVADOS

1. Lietuvių mokslo kalbos tekстыne *terminas* dažniausiai vartojamas pirmąja žodynine reikšme – kaip terminologijos (lingvistikos) terminas. Tai, kad mokslo tekstuose konkretus kalbos vienetas vadinamas terminu *terminas* rodo, kad jis yra priskiriamas prie terminų kategorijos. Kita vertus, *terminą*, kadangi jis vartojamas įvairių mokslų tekstuose, galima laikyti ne tik metakalbos vienetu, bet ir bendruoju mokslo terminu.

Humanitarinių mokslų tekstuose *terminas* dar vartojamas determinologizuota arba praplėsta reikšme – yra antraeilis vietovardžių pavadinimas.

2. Terminas *terminas* mokslo kalboje turi atributų, taip pat pats yra atributas, jis yra objektas, subjektas, rečiau predikatyvas ar aplinkybė.

3. *Terminas* atributiniuose junginiuose su konkrečiais terminais yra arba vardo turėtojas, arba antraeilis pavadinimas. Iš termino *terminas* atributų matyti, kad terminas priklauso tam tikrai vartosenos erdvei (sričiai ir pan.), objektui, kalbai (ar tautai), autoriui (konkrečiam ar kolektyviniam) ir kt. Terminas atributu taip pat apibūdinamas pagal kalbą, iš kurios yra kilęs, veiksmą, kurio objektas arba subjektas jis yra, laiką, vietą. Atributu taip pat išreiškiamas termino vertinimas, nusakoma su reikšme susijusi termino ypatybė ir kt.

Terminui kaip posesoriui priklauso apibrėžtys, sinonimai, atitikmenys ir kt., o jo sudedamosios dalys yra turinys, reikšmė, prasmė, semantika. Patys terminai taip pat yra sudedamosios dalys (žodyno, sistemos ir kt.). Terminas kaip atributas gilumoje yra ir veiksmo ar būsenos objektas ar subjektas, ir diskusijų priežastis.

4. Objektinių junginių analizė rodo, kad terminas yra vartojimo objektas ir priemonė (įvardijimo, kalbėjimo, raiškos, žymėjimo ir kt.). Jo yra ieškoma, jis randamas, imamas, duodamas, įvedamas į tam tikrą erdvę ir iš jos pašalinamas, o pačioje erdvėje kas nors su juo daroma arba vyksta. Terminas yra ir kalbinės veiklos objektas, ir suvokimo objektas, jis esti gavėjas, rezultatas, gretinimo pagrindas, kiekybės turinys ir visumos dalis.

5. Terminas kaip subjektas egzistuoja (arba ne), reiškia ir žymi, taip pat atlieka su kalbine veikla siejamus vyksmus, juda tam tikra kryptimi, užima atitinkamą padėtį erdvėje. Jis ką nors turi (arba neturi), apima, tinka, taip pat patiria įvairias kitas būsenas, yra koks nors arba kas nors.

PAGRINDINIS ŠALTINIS

CorALit – *Lietuvių mokslo kalbos tekstynas* (Corpus Academicum Lithuanicum) – <http://coralit.lt> (žiūrėta 2016-03-01).

LITERATŪRA IR PAPILDOMI ŠALTINIAI

- Bučienė L. 1998: Atributinių junginių samprata, aprašymo galimybės ir kai kurie požymiai. – *Kalbotyra* 47(1), 29–41.
- Bučienė L. 2004: Priklausymo atributiniai junginiai. – *Kalbotyra* 53(1), 13–23.
- Bučienė L. 2007: Veiksminio apibūdinimo atributiniai junginiai. – *Žmogus ir žodis* 9(1), 19–23.
- Bučienė L. 2012: Kiekybinio ir nurodomojo apibūdinimo žodžių junginiai. – *Žmogus ir žodis* 14(1), 24–29.
- Bunevičiūtė-Bučienė L. 2001: Antraeilio pavadinimo atributiniai junginiai. – *Žmogus ir žodis* 3(1), 10–15.
- DLKG – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.
- DŽ₆ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. 6-asis (3-iasis elektroninis) leidimas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2011.
- Gaivenis K. 2002: *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Gaivenis K. 2014: *Rinktiniai raštai*. Sud. J. Gaivenytė-Butler, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- ISO 1087-1:2000 *Terminology work – Vocabulary*. – Part 1. *Theory and application*.
- Jakaitienė E. 1988: *Lėksinė semantika*, Vilnius: Mokslo.
- Keinys St. 2005: *Dabartinė lietuvių terminologija*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Klimavičius J. 2002: [Rec.] Kazimieras Gaivenis. Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys. – *Terminologija* 9, 129–147.
- KTŽ – Gaivenis K., Keinys St. *Kalbotyros terminų žodynas*, Kaunas: Šviesa, 1990.
- Kvašytė R. 2005: *Mokomasis terminologijos žodynelis*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Kvašytė R. 2013: Lietuvių ir latvių kalbų terminų su šaknimi *termin-* mikrosistema. – *Terminologija* 20, 123–139.
- Labutis V. 1998: *Lietuvių kalbos sintaksė*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- LKE – *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Sud. K. Morkūnas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008.
- LKG III – *Lietuvių kalbos gramatika* 3. *Sintaksė*. Vyr. red. K. Ulvydas, Vilnius: Mintis, 1976.
- LKIIS – *Lietuvių kalbos išteklių informacinė sistema*. – <http://www.lkiis.lki.lt>
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (I–XX, 1941–2002), elektroninis variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. – www.lkz.lt
- Mikulskas R. 2009: Daiktavardinės apozicijos vaidmuo antrinės predikacijos raiškoje. – *Gramatinių funkcijų prigimtis ir raiška*. Red. A. Holvoet, R. Mikulskas, Vilnius: Vilniaus universitetas, asociacija „Academia Salensis“, 99–124.
- Pakerys J. 2006: Veiksmažodžių pavadinimo konstrukcija lietuvių kalbos gramatikoje. – *Lietuvių kalbos gramatikos darbai* 4. *Daiktavardinio junginio tyrimai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 125–145.
- raštida.lt – *Integruotų lietuvių kalbos ir rašties išteklių informacinė sistema*. – www.rastida.lt (žiūrėta 2016-04-22).
- Sirtautas V., Grenda Č. 1988: *Lietuvių kalbos sintaksė*, Vilnius: Mokslo.
- Sližienė N. 1994: Veiksmažodžių junglumas valentingumo teorijos požiūriu. – *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas* 1. A–M, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Usonienė et al. 2008: Usonienė A., Grigaliūnienė J., Rivitytė B., Būtėnas L., Jasionytė E. Lietuvių mokslo kalbos tekstynas. – *Baltistica* 43(1), 101–114.
- Vaičiulytė-Semėnienė L. 2006: Morfosintaksinis posesyvumo žymėjimas: vidinė ir išorinė posesyvumo raiška. – *Lietuvių kalbos gramatikos darbai* 4. *Daiktavardinio junginio tyrimai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 151–178.
- Valeckienė A. 1998: *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Vaskelienė J. 2007: *Trumpas teksto lingvistikos žinynas*, Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
- Župerka K. 2000: Kalbotyros terminai publicistikoje. – *Darbai ir dienos* 24, 175–182.
- Župerka K. 2012: *Metalingvistika. Nekalbininkų kalbotyra*, Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.

The article analyses usage of the main term of terminology *terminas* ‘term’ in academic Lithuanian. The material for the research has been extracted from the Corpus of Academic Lithuanian (available at <http://coralit.lt/>). The article deals with the usage of the term *terminas* at the level of word phrases, syntagmatic relations of *terminas* are investigated. Semantic types of phrases with *terminas* and the main usage models of *terminas* are identified. The aim is to clarify what characteristics and features of the concept ‘term’ are explicit in the context.

In the Corpus of Academic Lithuanian *terminas* is used most frequently in its first lexicographical meaning – as a term of terminology (and linguistics). When the term *terminas* is used in reference to a particular term, it shows the estimation that particular unit belongs to the category of terms. Considering the usage of *terminas* in academic texts of different sciences, *term* can be treated both as a unit of metalanguage and a general term of science.

In the texts of humanities *terminas* is used in determinologized or expanded meaning – as the secondary name for toponyms (*terminas Lietuva* ‘term Lithuania’).

In academic Lithuanian the term *terminas* has attributes, is an attribute itself, it is used as object, subject, and less often – as a predicative or adverbial modifier.

Terminas in attributive phrases with particular terms is either a name possessor or a secondary name. The attributes of *terminas* show that term belongs to particular space (domain etc.), object, language (or nation), author (both individual and collective), etc. Term in attributive phrases is modified by a language it originates from, action whose object or subject it is, time and place. Term’s attributes express its evaluation, features regarding meaning, etc. as well.

Term as a possessor has definitions, synonyms, equivalents etc. and its components are content, meaning, sense, semantics. Terms are components themselves (of dictionary, system). In deep structure term as an attribute is both an object and a subject of action or state as well as a cause for discussions.

The analysis of objective phrases shows that term is the object of usage and the instrument (of nomination, speaking, expression, marking etc.), it is being sought, found, taken, given, brought into some space and eliminated from it, and in space something is being done or happens with it.

Term is an object of linguistic activities and perception, also a receiver, a result, base for comparison, content of quantity and part of a whole.

Term as a subject exists or not, means and marks, also performs processes related to linguistic activities, moves in some direction, takes particular place in space. It has something (or not), covers, fits, as well as undergoes various other states, is something or of some sort.

Gauta 2016-08-31

Asta Mitkevičienė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas asta.mitkeviciene@lki.lt